

RECENSIES

DE WAARHEID IN RUSLAND

Carolina De Maegd-Soëp. *Geweten en waarheid. Trifonov en het drama van de Russische intelligentsia*. Antwerpen, Standaard, 1988. 302 blz. 850 Bfr. ISBN 90 02 16149 2

In tegenstelling tot de Russische 'dorpsschrijvers', die de problemen en noden van het Russische platteland en de bedreigingen van het milieu in hun werk centraal stellen, vraagt Joeri Trifonov (1925-1981) in zijn romans en novellen aandacht voor het leven van de intelligentsia in de grote stad. In de Sovjetunie wordt deze auteur nog steeds veel gelezen, in de Lage Landen is hij bekend geworden door drie vertalingen: *Het huis aan de kade* (1978), *Het andere leven* (1980) en *De oude man* (1981).

Het valt toe te juichen, dat Carolina De Maegd-Soëp, docente Russische taal- en letterkunde aan de universiteit van Gent, reeds lang bekend door haar publicaties over Tsjechov (onlangs verscheen *Chekhov and women*, Slavica Publishers) en over de positie van de vrouw in Rusland, een uitvoerige studie aan Trifonov en zijn oeuvre heeft gewijd. Allereerst geeft prof. De Maegd een schets van de jeugdijaren en het eerste werk van de schrijver, die zij persoonlijk heeft gekend.

Joeri Trifonov is in 1925 in Moskou geboren. Zijn vader is een bekend revolutionair, één van de oprichters van het Rode Leger. Tijdens de 'grote Terreur' wordt hij op last van Stalin evenals zovele andere oude revolutionairen ter dood gebracht. Joeri's moeder verdwijnt in een werkkamp. Aanvankelijk heeft Trifonov sterk te lijden onder het feit, dat zijn vader een 'verrader' werd genoemd. Zijn droom journalist te worden wordt echter toch bewaarheid. Hij ontvlucht de Moskouse werkelijkheid en verblijft enige tijd als journalist in Toerkmenistan. Dank zij zijn vriendschap met de hoofdredacteur van *Novy Mir*, Tvardovski, kan hij een aantal novellen in dit toonaangevende literaire tijdschrift geplaatst krijgen. De drijvende kracht achter zijn literaire activiteiten is het verlangen de waarheid bloot te leggen over het recente verleden en het lot van de vele slachtoffers van Stalin, waartoe ook zijn vader behoort. Door gebruik te maken van een aesopische taal, metaforen, vragende zinnen en bedekte toespelingen wist hij de censuur om de tuin te leiden. In zijn boek *De weerschijn van het vuur* (1965) onthult hij het tragische lot van zijn vader en diens broer, maar ook van de kozakkenleider Filip Mironov (1872-1921), in de jaren van de burgeroorlog ten onrechte van verraad beschuldigd en tenslotte ter dood veroordeeld. Later verzucht hij: "Er is waarschijnlijk niets dat zo moeilijk te bereiken is als de historische rechtvaardigheid". Alleen de tijd zou als opperste rechter tenslotte de waarheid aan het licht brengen. In zijn roman *De oude man* zou Trifonov later terugkomen op het lot van de kozakkenleider Mironov.

De thematiek van revolutie en terreur is wederom de kern van de roman *Ongeduld* (onder meer in het Duits vertaald). Hierin houdt Trifonov zich bezig met de negentiende-eeuwse revolutionaire beweging van de populistten of 'narodniki', die door onderwijs de boeren op een hoger sociaal en cultureel peil trachtte te brengen, maar gedesillusioneerd tenslotte naar het wapen van de terreur greep. Tsaar Alexander II werd hiervan het belangrijkste

ste slachtoffer. Trifonov wijst de terreur als middel voor hervormingen af, ook die van de hedendaagse terroristen. Daarom beschouwt hij Dostojevski's *Demonen*, gericht tegen de revolutionaire terreur, als een geniaal boek.

De Maegd geeft haar boek tot ondertitel "Trifonov en het drama van de Russische intelligentsia". De dramatische situatie waarin de intelligentsia zich bevindt, openbaart zich in een passieve houding tegenover een verkalkt regime en het ontbreken van principes en overtuigingen. Deze gedesillusioneerde intellectuele elite mist de overtuigingskracht, het elan en de profetische visie van de negentiende-eeuwse intelligentsia, die met grote inzet naar politieke hervormingen streefde. Zij is volkomen gevangen in het allesomspannende net van de totalitaire staat, zoals ook Alexander Zinovjev overtuigend aantoonde in zijn bekende werken *Gapende hoogten* en *Een lichtende toekomst*.

Een scherpe karakteristiek van de hedendaagse stedelijke intelligentsia geeft Trifonov in zijn (nog niet geheel in het Nederlands vertaalde) *Moskouse novellen*. De kwellende introspectie van een gefrustreerde intellectueel, een 'overtollig mens' is het thema van *Een voorlopige balans*. In *Een lang afscheid* stelt Trifonov de wantoestanden in de toneelwereld aan de kaak. In *Het huis aan de kade* (wel in het Nederlands vertaald) is de hoofdfiguur een opportunist, die in een politiek conflict de vader van zijn geliefde alle steun onthoudt terwille van zijn carrière. Als psychologische roman is dit boek bijzonder knap geschreven, ook omdat de situatie getekend wordt vanuit het gezichtspunt van de hoofdpersoon. Veelal is de hoofdfiguur van de *Moskouse novellen* een man van middelbare leeftijd, gedesillusioneerd en gefrustreerd, zich vergeefs verzettend tegen de banale realiteit. Zijn introspectie gaat gepaard met schuldgevoelens en de drang de balans van zijn leven op te maken. Het valt hierbij op, dat de stedelijke intellectuelen van Trifonov evenals de figuren van de door hem zeer bewonderde Tsjechov aan apathie en pessimisme lijden, en daarmee aan onvermogen in hun situatie verandering te brengen (1).

In de *Moskouse novellen* wil Trifonov vooral beklemtonen, dat de intellectuele elite haar leidende en stuwende rol, die zij in de vorige eeuw bezat, heeft verloren. Deze kritisch-realistische verhalen doen door hun compactheid en ook door het ontbreken van lange dialogen, sterk aan Tsjechov denken. Gedetailleerde verwijzingen naar bepaalde figuren of gebeurtenissen onder de Stalin-terreur vermijdt Trifonov. Het accent valt op de sociale en morele conflicten en de problemen van menselijke relaties (echtscheiding, carrièreproblemen enzovoort). De klacht over het wegglijden van de jaren, het onvermijdelijke verouderingsproces brengt de hoofdfiguren tot een melancholisch levensbesef, waarin de kortstondigheid van het bestaan steeds scherper wordt gevoeld. Terecht wijst Carolina De Maegd erop, dat Trifonovs vrouwenfiguren (evenals die bij Poesjkin en Toergenev) een grotere karaktervastheid vertonen dan de mannelijke hoofdpersonen. Zij zijn realistischer en praktischer.

Trifonov kritiseert in zijn *Moskouse novellen* voorts de consumptiemoraal, die de gehele wereld in zijn greep heeft. Deze komt tot uitdrukking in een onbepaalde bezitsdrang, een niets ontziend egoïsme en een kleinburgerlijk materialisme. Prof. De Maegd schrijft bovendien: "Onder druk van het geurbaniseerde, gestandaardiseerde stadsleven automatiseert zich de mens in grote mate. De echte gevoelens worden verdrongen, er ontbreekt tijd voor echt menselijk contact en daaruit ontstaat de vervreemding..." (pag. 170). Toch vraag ik mij af of Trifonov niet een te somber beeld van de huidige Russische intelligentsia schildert. Niet alleen Sacharov pleit voor ingrijpende hervormingen! Op het ogenblik stelt het over-

grote deel van de intellectuelen zich achter de hervormingen en vernieuwingsideeën van Gorbatsjov en eist bovendien openheid over het verleden. Trifonov heeft deze ontwikkelingen helaas niet meer meegemaakt.

In de roman *De oude man* richt hij opnieuw de schijnwerpers op de fascinerende figuur van de kozakkenleider Mironov (in het verhaal 'Migoelin'): Uitgebreid onderzoek in de officiële archieven en in het gebied van de Donkozakken brengt hem ertoe met deze roman voor eerherstel voor Mironov te pleiten. Eén van de hoofdfiguren zegt: "Waarheid heeft volgens mij alleen waarde als ze voor iedereen is. Houd je haar voor jezelf, onder je kussen, zoals Shylock zijn goud, dan, ach, heeft dat geen enkel nut".

Carolina De Maegd komt in haar breed opgezette en boeiend geschreven werk tot deze conclusie: "Ten tijde van Brezjnev reveleerde Trifonov zich als de meest overtuigende spreekbuis van hen die streefden naar een waarheidsgetrouwe weergave van de Sovjet-geschiedenis... Op die wijze ontpopte Trifonov zich als de pionier van een geschiedschrijving die door de 'glasnost'-beweging van de jaren '80 zou worden aangemoedigd..."

Noot

1. Ik wijs er in dit verband nog op, dat er indertijd een proefschrift van Ton Eekman is verschenen, gewijd aan *Anton Tsjechov en de Russische intelligentsia* (1951). Zie ook: W.H. Bruford *Chekhov and his Russia. A sociological study* (1947).

Peter KRUG

* * *

EEN SCHADUWZIJDE VAN DE TWAALFDE-EEUWSE RENAISSANCE

R.I. Moore, *Ketters, heksen en andere zondebokken. Vervolging als middel tot macht*. Ambo, Baarn, & Schoten, Westland, 1988, 158 p., ISBN 90 263 0868 X (Oorspr. titel *The Formation of a persecuting Society*, 1987).

De periode van 1060/70 tot het begin van de dertiende eeuw, is ongetwijfeld een algemeen boeiende tijd geweest. Men ziet hier hoe prachtige realisaties van een tot volle rijpheid gekomen romaanse architectuur reeds moeten wedijveren met beloftevolle gotische realisaties. Parallel met deze artistieke activiteiten, breekt met onder anderen Anselmus van Canterbury en de Parijse magister Abelard een 'nieuwe rationaliteit' door die mede de basis legt voor de verdere opbloei van het Westerse denken. Ondertussen zet de Kerk met de gregoriaanse hervorming een revolutionair maatschappelijk patroon neer dat de hele 'Respublica Christiana' zal doorzinderen. De studie van het Romeinse recht, de groeiende bewustwording van het individu, de verdere ontwikkeling van de steden ... zijn zoveel karakteristieken van het toenmalige wereldbeeld. Op een ander niveau, maar op hun manier toch ook modern, poneren de Cisterciënzers onder de bezieling van Bernardus van Clairvaux, een meer eigentijds kloosterideaal dan dat van het feodale Cluny. Al deze gegevens tekenen een